

ЗАСОБИ ЕКСПЛІКАЦІЇ ІНСТРУМЕНТАЛЬНОСТІ У РАНЬОНОВОАНГЛІЙСЬКИХ ПИСЕМНИХ ПАМ'ЯТКАХ

У статті висвітлено питання аналізу засобів позначення інструментальності при дослідженні пам'яток писемності ранньоновоанглійського періоду.

Сучасний етап розвитку граматичної семантики характеризується сталим інтересом до вивчення мовних явищ у функціональному аспекті. Один із напрямів таких досліджень пов'язаний із семантичною категорією інструментальності, яка належить до глибинних ролей і має різноманітну реалізацію на поверхневому рівні [1; 2; 3].

У контексті розбудови граматичної семантики у діячності важливою видається проблема дослідження синтаксем як елементарних одиниць глибинної структури речення, зокрема у пам'ятках писемності ранньоновоанглійського періоду. Вивчення та аналіз семантичних варіантів інструментальних синтаксем з метою встановлення наявних у мові засобів позначення інструментальності, виявлення особливостей їх формування та розвитку обумовлюють **актуальність** нашого дослідження.

Із численних синтаксико-семантичних студій, в яких втілено функціональний підхід до вивчення синтаксем, слід виділити праці А.М. Мухіна, І.Р. Вихованця, К. Городенської, Г.П. Золотової [4; 5; 6; 7; 8; 9; 10].

А.М. Мухін визначає синтаксему як елементарну одиницю глибинної структури речення, представлену у мові рядами варіантів. Синтаксеми слід розглядати у єдності їх змістовних та формальних ознак. Серед змістовних ознак синтаксем виділяють найбільш загальні (категоріальні), згідно з якими розрізняють категорії субстанціональних, процесуальних та кваліфікативних синтаксем. Формальні ознаки синтаксем характеризують їх сполучуваність та позиційні можливості, що відображає специфіку їх синтаксико-семантичного змісту. Аналіз синтаксем передбачає дослідження їх лексичного наповнення та безпосереднього лексичного оточення [4: 155-160; 5: 51].

Для інструментальних синтаксем характерними є категоріальні ознаки субстанціональності, процесуальності та кваліфікативності, а також синтаксико-семантичні ознаки інструментальності та пасивності [4: 178-180; 7: 127]. Інструментальність та пасивність властиві конкретному предмету (матеріальному або нематеріальному), за допомогою якого суб'єкт впливає на об'єкт. При дослідженні лексичного оточення даних синтаксем слід звернути увагу на їх залежну позицію при дієслові (в особовій або неособовій формі). У якості їх лексичного наповнення в англійській мові виступають іменники, займенники та герундій. Основним засобом експлікації інструментальних синтаксем є сполучення іменника або займенника з прийменником, однак, як зазначає К. Брунер, зафіксовані також безприйменникові конструкції, наявність яких автор пояснює існуванням давнього орудного відмінка: *throw dice* (д.англ. *teasolum weorpan*) – 'грати у кості'; *to sweat blood* (д.-англ. *blode swjtan*) – 'покриватися кривавим потом' і т.ін. [11: 40].

Інструментальна синтаксема членується на два семантичних варіанти: *знаряддя дії* та *засобу дії* [7: 127; 8: 262; 9: 75]. Семантичні варіанти *знаряддя* об'єднуються за категоріальною ознакою субстанціональності, синтаксико-семантичною ознакою *знаряддя* та диференціюються за низкою некатегоріальних ознак (агентивність, локативність, об'єктність та ін.). Розглянемо приклади інструментальних синтаксем (варіант *знаряддя дії*), виокремлених із ранньоновоанглійських писемних пам'яток:

- (1) I was much afflicted with these things... – Я був сильно засмучений цими речами ... [12: 1050].
- (2) ...the highway up which Christian was to go, was fenced on either side with a wall. – ...дорога, якою мав іти Християнин, була обнесена з обох боків стіною [13].

Синтаксеми у прикладах (1) і (2) можна віднести до *власне інструментальних* [9: 75], вони представлені прийменниковим варіантом *with S* (S - іменник). Лексичним наповненням таких синтаксем є, як правило, іменники з ознакою неістота, що позначають конкретний предмет. Категоріальна ознака субстанціональності підтверджується наявністю артикля (2) або детермінанта (1) перед іменником. Для даного варіанта синтаксеми характерною є постпозиція по відношенню до предиката.

За А.М. Мухіним, синтаксеми одного варіанту (в даному випадку варіанту *знаряддя*), можуть мати також ознаки інших семантичних варіантів [5: 51]. Наведемо приклади *інструментально-агентивної*, *інструментально-локативної* та *інструментально-об'єктної* синтаксем:

- (3) ...all is confirmed by the blood of Him... – все підтверджується його кров'ю [13].
- (4) I hold the olive in my hand... – Я тримаю оливкову гілку у своїй руці [12: 1057].

(5) Mistrust ran up to him, and thrusting his hand into his pocket, pulled out thence a bag of silver. – Сумнів підкрався до нього, і, опустивши руку до карману, він вийняв звідти мішечок зі сріблом [13].

У прикладі (3) інструментально-агентивна синтаксема знаходиться у залежній позиції при дієприкметнику II. Для виявлення синтаксико-семантичної ознаки агентивності використовують трансформацію депасивізації [14; 15: 181-182]. Приклад (3) можна представити у такий спосіб:

..all is confirmed by the blood of Him... → the blood of Him confirms all

Наявність ознаки інструментальності підтверджує експеримент із заміною на агентивну синтаксеми, що представлена займенником *him* з прийменником *by*, і одночасною заміною варіанта інструментально-агентивної синтаксеми *by S* на варіант власне інструментальної синтаксеми з прийменником *with*:

All is confirmed by blood of Him → All is confirmed by him with blood

Інструментально-локативна синтаксема має ознаки локатива і представлена сполученням *in S* (приклад 4). При аналізі даного варіанту синтаксем використовують метод експерименту [4: 27-30]. Наприклад, речення (4) можна представити: *I hold the olive there, in my hand*. Можливість використання прислівника *there* вказує на наявність в інструментальній синтаксемі некатегоріальної ознаки локативності.

Інструментально-об'єктна синтаксема (5) реалізується безприйменниковим варіантом *his hand*. Лексичним наповненням даних варіантів синтаксем є, як правило, іменники, які позначають частини тіла (невідчужені *зряддя*): *my eyes, my hand* і т. ін.

Семантичні варіанти *засобу дії* об'єднуються за однією з категоріальних ознак (субстанціональність, процесуальність, кваліфікативність) та синтаксико-семантичною ознакою медіативності (ознака *засобу*). Варіанти *засобу дії* відрізняються від варіантів *зряддя дії* лексичним наповненням, у якості якого виступають, насамперед, іменники, що позначають засоби пересування, пізнання, оцінки, спілкування та ін.. Наведемо приклад власне інструментальної синтаксеми (варіант *засобу дії*):

(6) And yet besides this the riche men not only by private fraud, but also by comen lawes, do every day plucke and snatche away the poore some parte of their daily living. – Крім того, багатії оббирають бідняків і позбавляють частки щоденних засобів існування не тільки шляхом особистого шахрайства, а й за допомогою державних законів [16: 89].

Можливість заміни прийменника *by* у прикладі (6) прийменниками *through* та *by means of* вказує на наявність ознаки *засобу дії* в даному варіанті синтаксеми.

Семантичні варіанти *засобу дії* можуть мати ознаки, притаманні іншим синтаксемам: локативність, емфатичність, комітативність та ін.. Наприклад:

(7) A lovely Ladie rode him faire beside || Upon a lowly Asse... – Прекрасна дама їхала поряд із ним верхи на милому віслюку [17: 630].

(8) It is perchance that you yourself were saved... – Тільки завдяки нагоді ви врятувалися [12: 1047].

(9) If I did love you in my master's flame with such a suffering such a deadly life. In your denial I would find no sense – Якби кохав я вас з тією пристрасною, що мій господар, з тими стражданнями і життям, подібним смерті, у вашій відмові я б не бачив сенсу [12: 1059].

Некатегоріальна ознака локативності присутня у прикладі (7), в якому лексичним наповненням синтаксеми є іменник, що позначає засіб пересування. У прикладі (8) ознакою емфатичності є обов'язкове поєднання елемента *it is* з іменником *perchance*. У прикладі (9) ознаку комітативності в інструментальній синтаксемі можливо виявити за допомогою методу експерименту [4: 181], замінивши дану синтаксеми на власне комітативну з прийменником *together with*: *If I did love you in my master's flame (*together) with such a suffering such a deadly life...*

У **висновках** зазначимо важливість аналізу інструментальних синтаксем при виявленні засобів їх експлікації у писемних пам'ятках ранньоновоанглійського періоду. Дослідження синтаксем слід проводити з урахуванням їх змістовних та формальних ознак, лексичного наповнення та безпосереднього лексичного оточення. При вивченні інструментальних синтаксем слід застосовувати методи експерименту та трансформації, які дозволяють розрізнити їх семантичні варіанти та прозоро окреслити засоби позначення інструментальності у реченні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Chafe, Wallace Putting grammaticalization in its place // New reflections on grammaticalization. Amsterdam: Benjamins, 2002. – P. 395-412.
2. Арутюнова Н.Д. Предложение и его смысл. Логико-семантические проблемы. –2-е изд., стер. – М.: УРСС, 2002. – 384 с.
3. Anderson, J.M. Case. // Ronald E. Asher et.al (eds.) The Encyclopedia of language and linguistics, v. 2. – Oxford: Pergamon Press, 1994. – P. 447-453.
4. Мухин А.М. Синтаксемный анализ и проблемы уровней языка. – Л.: Наука, ЛО, 1980. – 303 с.
5. Мухин А.М. Морфологические и синтаксические категории // Исследования по языкознанию: К 70-летию члена-корреспондента РАН А.В. Бондарко. - СПб, 2001. – С. 51-55.
6. Мухин А. М. Функциональный синтаксис. – СПб., 1999.
7. Вихованець І.Р. Нариси з функціонального синтаксису української мови. – К., 1992. – 127с.
8. Вихованець І.Р. Граматика української мови. Синтаксис. – К., Либідь, 1993. – 368 с.
9. Теоретична морфологія української мови: Академічна граматика української мови./ І.Р. Вихованець, К. Городенська; За ред. І. Вихованця. – К., Унів. вид-во "Пульсари", 2004. – 400 с.
10. Золотова Г.А. Синтаксический словарь: Репертуар элементарных единиц русского синтаксиса. – М.: Эдиториал УРСС, 2001. – 488 с.

11. Бруннер, Карл. История английского языка: в 2 т./ С.Х. Васильева (пер. с нем.); Б.А. Ильиш (ред. и предисл). – 2. изд. – М.: Эдиториал УРСС, 2003. – 322с.
12. Shakespeare, William Twelfth Night, or What you Will // The Norton anthology of English literature / М.Н. Abrams, gen. ed. New York, London: W.W. Norton and Company, 2000. – P. 1043-1106.
13. Bunyan, John The Pilgrim's Progress <http://allongod.com/bunyan..>
14. Мухин А.М. Лингвистический анализ. Теоретические и методологические проблемы. – Л.: Наука, 1976. – 282 с.
15. Цирульникова Э.Л. Варианты инструментальной агентивной синтаксемы в современном английском языке // Лингв. исследования. Язык. единицы и методы их исслед. – Л., 1988. – С. 180-187.
16. Из перевода Ральфа Робинсона *Утопии* Т.Мора // Хрестоматия по истории английского языка с VII по XVII в. сост. А.И. Смирницкий – М.: Издательство литературы на иностранных языках, 1953. – С. 85-88.
17. Spenser, Edmund The Faerie Queene // The Norton anthology of English literature / М.Н. Abrams, gen. ed. New York, London: W.W. Norton and Company, 2000. – P. 622-853.

Матеріал надійшов до редакції 17.04.2006 р.

Андрушенко Е.Ю. Средства экспликации инструментальности в ранненовоанглийских письменных памятниках.

В статье освещены вопросы анализа средств выражения инструментальности при исследовании памятников письменности ранненовоанглийского периода.

Andrushenko O.Yu. Instrument explication means in Early New English written records.

The article limelights instrument explication means while analyzing Early New English written records